

L'oreneta (*Hirundo rustica*) (ALDC, VII, 1591. L'oreneta)

L'oreneta és un “ocell de la família dels hirundínids, d'uns 15 centímetres de llarg, de plomatge negre blavós al dors, blanc trencat al pit i castany a la cara i la gola, d'ales punxegudes i cua llarga i bifurcada, que nia a les masies i arriba als nostres climes pel març i n'emigra al setembre (*Hirundo rustica*)” (DIEC). Es tracta d'un moixó respectat pels infants (matar-lo era pecat mortal), amb els seus nius, amic dels poetes i freqüent en la cultura oral popular, que ha generat rondalles, refranys i fraseologismes. Sovint ens trobem amb confusió d'espècies.

Oreneta (s. XIV) deriva d'un primitiu **erone(n)* (< HIRUNDINEM), que, amb el suf. *-eta* (< -ĪTTA), va donar **eroneta* passat a *oreneta*, per metàtesi vocàlica, a *areneta* 16-18, 22, 23, 25, 29, 31, 43, 47 (doc. Agustí, 1617), per centralització de [o] > [ə] (veg. Veny, 1999 c), a *nereta* 32, 42, per afèresi i metàtesi consonàntica, i a *orineta* 52, 108, 126, 127, 131, 137, 138, pel tancament de [e] > [i], potser per dissimilació vocàlica (DECat). La var. *oroneta* (s. XIV; Vicent Ferrer, *Spill*, Pero Martínez; *Barrere* 1745; C. Ros, 1752; *Rondalla*) prové de *oreneta* (s. XIV) per assimilació vocàlica; *noreta* 133, per afèresi i metàtesi (cf. *nereta*), i *aroneta* 124, 135, 140, 146-148, per centralització; a més, *oreneta*, pel tancament de [o] > [u] per fonosintaxi (*una* [w]*reneta*), ha provocat una var. diftongada, *aureneta*, així com *auroneta* 107 (< *oroneta*) i *aurineta* 109-114, 116, 117, 120, 122, 127, 129 (veg. Veny, 2013 b); una -g- que ha substituït la [w] de **auruneta*, ha generat *agruneta* 105; *angruneta* 119, *angroneta* 145, amb canvi de segment inicial; *gruneta*, amb afèresi per fonosintaxi, i, per equivalència acústica, *bruneta* 128, *abruneta* 128 (no cal adduir un encreuament amb *engruneta* ‘mica’ o *grua*, com afirma Sanchis Guarner, 1963: 382 o que el canvi fos afavorit per *grua*, *agró*, ocells camallargs, com comenta Gulsoy, DECat); *angrineta* 115, 118, encreuat amb *aurineta*; notem l'alternativa *aurineta* 117/*aubrineta* 117, a més de l'estranya *aulidona* 123.

L'addició del suf. *-ella* (< llat. -ĒLLA, que va substituir parcialment l'àton -ULU, -ULA) ha donat lloc a *oronella* (s. XIII; *Curial*; Ros, 1764; Rosanes, 1864; Pla, 1880; Martí Gadea, 1909); *aronella* 75, 76, 80, 81; *ronella* 72, amb afèresi vocàlica; *orenella* 73, 78, 83, 84, amb metàtesi vocàlica; *nonella* 82, per assimilació a la nasal. El manteniment de *-nd-* en el radical de *orandella* 184, 185 i *arandella* 181 en una àrea val. podria atribuir-se a influència mossàrab (com admet Sanchis Guarner, 1963), mentre que per a les formes paral·leles pallareses *orendeta*, *arendeta* 92, 96, *aurendeta* 95 pensem en una possible influència oc. (o bé una “persistència del precatalà pallarès, paral·lelisme colpidor amb la persistència mossàrab al País Valencià”, DECat) i en podrien ésser homonimitzacions *volandeta* 88,

101, *volandreta* 104 (× *volar*; recordem que *orenol* i *orenyola* són noms del ‘peix volador’) i *bullendreta* 97 (× *bullir*); la var. ross. *olendra* deu ser una reducció de *orénd(o)la*, documentada en ross. des del s. XIII, a través d'una metàtesi (var. *aulendra* [s. XIV] 1, 3; *urenda* 6, dissimilació de *urendra*; *abrèndul* 9); l'arcaica *alundra* 7 podria remuntar-se a HIRUND(U)LA, origen també de *arandola* 13, amb desplaçament de l'accent cap a un paroxíton (*aurendola* en *Barrere* 1745: 84), com és habitual en ross. Mantenen el grup *-nd-* *hirondela* 7 (que conviu amb *alundra*), pres de l'oc. *irondela* o del fr. *hirondelle*, i l'adaptació *gironella* 14 (que ja recollia Sanchis Guarner, 1963: 384), homonimitzada amb *girar*; *rund[u]la* 2, 4, 11 és un clar manlleu a l'oc. *randola*. L'alg. *arròndine* 85 és un manlleu al logudorès *rundine*, si no ho és a l'it. *rondine*.

Altres noms, minoritaris, han trobat la lexicogènesi en: a) el color: *carboner* 29, pel color negre d'una bona part del cos; *culblanc*, *culblanca* 149 (que suposa un nucli *oroneta*), pel blanc de la part inferior i que deu correspondre més aviat al *Delichon urbicum*; b) el cap (part pel tot), potser pel seu color diferenciat: *caputxet* 100, dim. de *caputxa* (veg. mapa 970); *cabot* 74, 75, 77, 82, probablement l'espècie *Delichon urbicum*; c) l'hàbitat, perquè l'ocell freqüenta les penyes: *roquet* 154, 171, *roqueret* 150, 182; *roquerol*/r[u]*querol*, *requerol* 20, 21, 110, 117, per assimilació a la vocal següent, *raquerol* 117, per dissimilació de l'anterior, probablement *Hirundo rupestris*, tots ells en forma dim.; d) el crit (“xisclar més que les orenetes per l'abril”): *vinjolita* 70, dim. de *vinjola* (< *ginjola*, deverbale de *ginjolar*) (cf. mapa 1042), l'onomatopeia sonora s'hauria incrementat amb el segment final (*-ita* < *-it*, que Sanchis Guarner, 1963: 384 considerava “sufix diminutiu inusitat”; creiem menys probable la relació amb *VIRARE [Moll, 1928: 1763] o amb *VINCĪCULUM [DCVB]) i més acceptable amb *xerevita* 160 (*jorovita*, *gerevita*; cf. Martí Gadea, 1891), també nom de la cuereta (cf. cast. ant. *chiribía*), amb un final de caràcter fonosimbòlic.

Finalment, *golondrina* és un manlleu al murcià, on és un dim. de **golondre* (< HIRUNDINEM) (murcià *golondra*, cf. *ALeCMan*, mapa 50) i que coneix les var. *golandrina* 183, 185, per dissimilació vocàlica, *colondrina* 132, per ensordiment de la velar, *bolandrina* 89, 90, 93, 99, per equivalència acústica G = B (Veny, 1989 a), ajudant-hi l'atracció de *volar*; *gorrunella* 182, encreuament de *oronella*/*orandella* amb *golondrina*.

Són mots normatius *oreneta*, *oronella*, des del DG_I, 1932 (també *orenola*, que no hem registrat); *oroneta*, des del DIEC_I, 1995, les espècies *Delichon urbicum*, *culblanc*, des del DG_I, 1932, i *Hirundo rupestris*, *roquerol*, des del DIEC_I, 1995 (“varietat de falziot”, DG_I, 1932).